

ВИКОРИСТАННЯ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ТВОРІ С. КОЛЛІНЗ «ГОЛОДНІ ІГРИ»

Панченко Олена Іванівна,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

Житник Анна Олександрівна,

магістрант кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID ID: 0009-0003-3119-8216

У статті розглянуто використання okazіоналізмів у трилогії С. Коллінз «Голодні ігри». Насиченість твору складними для перекладу лінгвальними одиницями та недостатня кількість праць, що досліджують цей порівняно новий твір та його переклади, зумовлюють актуальність дослідження. Визначення okazіоналізму, розглянутого у працях вітчизняних та закордонних лінгвістів, дає змогу виділити таку невіршену раніше частину загальної проблеми, як особливості створення та перекладу okazіоналізмів у сучасній англійській фантастиці. Тоже дослідження саме цих особливостей є метою статті. В основі статті є метод синхронного опису, спрямований на виявлення семантичних та стилістичних особливостей авторських okazіоналізмів. Під час дослідження використано також елементи компонентного аналізу лексем та трансформаційного методу. Переклад художнього тексту загалом і «Голодних ігор» зокрема не є простою справою, оскільки жанр фантастики передбачає, що перекладач матиме справу зі стилістично забарвленою лексикою, до якої нами уналежнено: okazіоналізми, сленг, вульгаризми, жаргонізми, ідіоми та демінутиви (mockingjay, Catnip, avox тощо). Доведено, що okazіоналізм є багатofункційною лексичною одиницею. Встановлено, що більшість неологізмів в оригінальному тексті побудовано за допомогою складання основ, при цьому авторка глибоко аналізує компонентний склад цих основ і створює оригінальне поєднання компонентів значення та різноманітних потенційних асоціацій. Встановлено, що перекладач дотримується стратегії створення нового слова, не уникаючи авторських неологізмів та використовуючи основокладання. Вивчення okazіоналізмів є широким полем для науковців, що дає змогу простежити походження слова, встановити особливості семантики, схарактеризувати спосіб його творення, пояснити намір автора та навести можливі варіанти його перекладу.

Ключові слова: okazіоналізм, переклад, стилістично забарвлена лексика, вигадане слово, асоціація.

Panchenko Olena, Zhytnyk Anna. The use of occasionalisms in the book by S. Collins "The Hunger Games"

The article deals with the use of occasionalisms in the trilogy by S. Collins "The Hunger Games". The saturation of the work with difficult-to-translate linguistic units and the insufficient number of works investigating this relatively new book and its translations determine the relevance of the study. The definition of occasionalism, considered in the papers of domestic and foreign linguists, makes it possible to highlight such a previously unresolved part of the general problem as the peculiarities of the creation and translation of occasionalisms in contemporary English-language fiction. Therefore, the study of these features is the aim of the article. The basis of the article is the method of synchronous description aimed at revealing the semantic and stylistic features of the author's occasionalisms. Elements of component analysis of lexemes and the transformation method were also used during the research. The translation of a literary text in general, and "The Hunger Games" in particular, is not an easy task, since the genre of fiction implies that a translator has to deal with a stylistically colored vocabulary: occasionalisms, slang, vulgarisms, jargonisms, idioms and diminutives (mockingjay, Catnip, avox, etc.). The occasional word is proven to be a polyfunctional lexical unit. It is stated that the most neologisms in the original text are created by means of stem addition, the author deeply analysing the semantic components of the stems and creating the unique unity of the semantic components and various potential associations. It is established that the translator keeps the strategy of creating a new word, using author neologisms stem addition. The study of occasionalisms is a wide field for scientists, which makes it possible to trace the origin of the word, establish the peculiarities of semantics, characterize the method of its creation, explain the author's intention and provide possible variants of its translation. The specific vocabulary used in the trilogy "The Hunger Games" greatly contributes to the construction and reproduction of the depicted world, the disclosure of the subject, the author's intention, and affects the reader.

Key words: occasional word, translation, stylistically marked vocabulary, invented word, association.

Вступ. Сюзанна Коллінз – популярна авторка анти-утопічної літератури для молоді. Її твори характеризуються стрімкими сюжетами, напруженими темами виживання, жертвності та здатності до опору, наявністю культурних реалій, різноманітним лексичним наповненням, де спостерігається не лише широкий спектр застосування стилістичних засобів, а й наявність значної кількості нової вигаданої лексики. Твори С. Коллінз викликають резонанс серед читачів у всьому

світі, тому актуальним залишається питання їхнього перекладу українською мовою. Кращий та найбільш відомий україномовний переклад здійснила Уляна Григораш, роботам якої притаманні точність, уміння передати індивідуальний стиль автора, зберегти сенс творів оригіналу; увага до деталей у перекладі культурних реалій та ідіоматичних виразів. Важливо, що перекладачка також сприяє популяризації україномовної літератури серед англійськомовної аудиторії, перекладаючи твори

українських авторів англійською. Насиченість твору «Голодні ігри» складними для перекладу лінгвальними одиницями та недостатня кількість праць, що досліджують цей порівняно новий твір та його переклади, зумовлюють актуальність нашого дослідження.

Матеріали та методи дослідження. Оказіоналізм як яскрава лексична одиниця досліджується у низці робіт вітчизняних та закордонних авторів, але новаторський характер творення таких одиниць вимагає подальшої пильної уваги дослідників. В основі цієї роботи полягає метод синхронного опису, спрямований на виявлення семантичних та стилістичних особливостей авторських okazіоналізмів. Під час дослідження використано також елементи компонентного аналізу лексем та трансформаційного методу. У дослідженні спираємося на методологічну схему вивчення та інтерпретації okazіоналізмів у художніх текстах, що передбачає вирішення таких трьох завдань, як: виявлення конкретного okazіоналізму; зіставлення його з відповідними лексемами, що існують у мові; інтерпретація змісту та перекладу okazіоналізму.

Результати. У статті в загальному вигляді ставиться проблема функціонування особливого виду лексичних одиниць в оригіналі та перекладі художнього тексту. Ця проблема привертає увагу сучасних дослідників, оскільки взаємний обмін надбаннями культури має велике значення для міжкультурної комунікації. Переклад художнього тексту загалом і «Голодних ігор» зокрема не є простою справою, оскільки жанр фантастики передбачає, що перекладач матиме справу зі стилістично забарвленою лексикою, до якої нами уналежено: okazіоналізми, сленг, вульгаризми, жаргонізми, ідіоми та демінутиві. На думку Г. Бойко, «емоційно забарвлена, або стилістично маркована лексика – це слова, що характеризуються насамперед наявністю чи відсутністю в них додаткового конотативного значення, тобто певних емоційних відтінків» [1].

Важливим елементом жанру фантастики є наявність вигаданих слів, які підсилюють емоційно-оцінну функцію твору, тобто okazіоналізмів, або як їх ще називають – авторських неологізмів [2]. О. Косович дає таке визначення поняття «okazіоналізм» – мовленнєво-конкретне утворення, побудоване за допомогою традиційних або нетрадиційних моделей, що виконує певну функцію та метою якого є відтворення експресивно-образної функції» [3, с. 4]. Отже, okazіоналізм – це авторське нововведення, не зафіксоване у словниках. Переклад таких слів складний тим, що перекладач зазвичай постає перед вибором: створити нове слово, дотримуючись правил словотвору мови перекладу, або закрити очі на норми мови та створити такий okazіоналізм, який би впливав на читача та сприяв появі вираженої емоційної реакції.

Визначення okazіоналізму, розглянутого у працях вітчизняних та закордонних лінгвістів, дає змогу виділити таку невіршену раніше частину загальної проблеми, як особливості створення та перекладу okazіоналізмів у сучасній англійській фантастиці. Тож дослідження саме цих особливостей є метою нашої статті.

На думку А. Мойсієнка, індивідуально-художній стиль письменника становить систему мовних засобів, яка постає в результаті відбору і творчого використання насамперед лексичних реалій національної мови не тільки для вираження певного змісту, але й для естетичного впливу на читача [4, с. 115]. У «Голодних іграх» є чимало таких слів, які для пересічного читача можуть бути незнайомими, особливо якщо людина не обізнана з історичними чи теоретичними аспектами. Вони виконують передусім стилістичну функцію і додають експресивності ситуації чи фрагменту дійсності; художньо-естетичну функцію, оскільки наповнюють текст характерною, особливою лексикою, яка привертає увагу читача та робить мову тексту живою та яскравою; okazіоналізми виконують номінативну функцію – назвати щось, що важко передати, або що не можна виразити наявними в мові словами. Створення okazіоналізму передбачає застосування асоціацій, аналогій з об'єктами навколишньої дійсності. Чим більш інформативною є основа okazіоналізму, тим більш яскраво виражена його номінативна функція [2].

Яскравим прикладом okazіоналізму, що виконує номінативну функцію, є слово «*mockingjay*». У. Григораш переклала його як «*пересівниця*» [5]. Таке новоутворене слово позначає гібридний вид птахів, що стають символом повстання у серії книг. Такі птахи здатні були запам'ятовувати інформацію, яку обговорювали люди з округів, та доносити чутки до Капітолію. Однак люди дізнались про їхню здатність відтворювати цілі розмови та почали розповідати небиліці, через це правління вирішило їх знищити, відпустивши цих домашніх птахів виживати в дикій природі. Отже, слово «*mockingjay*» утворене на основі поєднання назви реального птаха «*mockingbird*» та вигаданого «*jabberjay*». Такі птахи втратили здатність говорити, чим можна пояснити те, що під час творення слова не збережено елемент «*jabber*», що в англійській мові означає «говорити або швидко щось сказати у незрозумілий спосіб», набувши, однак, здатності пародіювати людський голос, як пересмішники повторюють звуки інших тварин (звідси поява в новому слові частини «*mocking*»). Під час перекладу лексеми «*jabberjay*» У. Григораш вдалася до прийому словоскладання. У такий спосіб було поєднано слова «*сойка*» («*jay*») та «*бовкотун*» («*jabber*»), отримавши в результаті лексему «*сойкотун*». Застосування такого способу дало змогу перекладачці зберегти як внутрішню, так і зовнішню структуру okazіоналізму. Однак під час перекладу okazіоналізму «*mockingjay*» У. Григораш було створене нове слово, морфологічно відмінне від оригіналу: «*пересівниця*». Складається воно з двох лексем: «*mocking*» (від слова «*mock*» – «*копіювати когось або щось у кумедний, недобрый спосіб, що змушує людей сміятися або робить когось або щось об'єктом висміювання*») та «*jay*» («*сойка*»).

На створення okazіоналізмів також впливають прагматичні чинники, що зумовлює їхню емоційно-оцінну функцію. Як приклад наведемо слово «*Catnip*», транслітероване як «*Катніп*». За визначенням Кембріджського словника, це «*трав'яниста рослина, запах якої дуже*

привабливий для котів» [7], в українській мові аналогом є назва «котяча м'ята». У творі ця лексема позначає прізвисько головної героїні, вигадане її другом Гейлом. Також цікаво провести компонентний аналіз цього слова. Лексема «*Catnip*» містить дві частини «*Cat*» та «*nip*». Можливо, авторка не тільки хотіла провести аналогію з іменем героїні «*Katniss*» («*Катніс*»), тобто створити прізвисько, схоже за звучанням, а й закласти символічний підтекст, оскільки перша частина «*Cat*» позначає котів, відомих своєю спритністю, хитрістю, мисливськими навичками, що дуже нагадує головну героїню, а друга частина «*nip*» – «*to press something hard between two sharp objects*», тобто «*вщипнути або вкустити*». Звідси можна зробити висновок, що авторка намагалася передати легкий, пустотливий характер, але водночас хижий, незалежний, здатний постояти за себе. Беручи до уваги переклад, на жаль, не вдалося зберегти значення, які слугували би характеристикою головної героїні. Незважаючи на це, було збережено інший аспект перекладу. За історією, наведеною у творі, Катніс вимовила своє ім'я так, що Гейл почув його дещо інакше, тож цілком імовірно, що найбільш вдалим варіантом перекладу є «*Катніп*», що схоже на «*Катніс*».

Поява оказіоналізмів у художніх текстах зумовлена індивідуальними та психолінгвістичними чинниками [2], які дають змогу донести авторський задум, створюючи різноманітний спектр емоцій у читача, забезпечують виразність мовлення, надають забарвлення лексиці, розкривають нові можливості творення слів, відтворюють семантичні та стилістичні особливості. Усе це вказує на значну роль експресивної функції у художніх текстах.

Беручи до уваги словотвір будь-якого оказіонального слова, можемо дійти висновку, що воно виступає як систематичне і складне явище безсистемного характеру. Наведемо приклади з трилогії: «*avox*» – «*авокс*», «*tribute*» – «*трибут*», «*Seam*» – «*Скиба*», «*Meadow*» – «*Левада*», «*Panem*» – «*Панем*», «*Hob*» – «*Горн (чорний ринок)*», «*tesserae*» – «*тесеру*» і т. ін.

Зокрема, лексема «*tribute*» («*трибут*») позначає у трилогії учасників «Голодних ігор», вибраних з кожного з 13 округів. У словнику ця лексема має такі значення: 1) *висловлювання або написане повідомлення, що свідчить про повагу чи захоплення кимось, особливо під час офіційної події*; 2) *об'єкт, що показує користь або позитивну характеристику іншого об'єкта*. В українській мові слово має еквіваленти «данина», «честь», «податок». Можна припустити, що авторка вибрала саме цю лексему для позначення учасників змагань на основі асоціації, оскільки учасників, за правилами «Голодних ігор», вибирають на знак поваги до округу та до Капітолію, які мають пожертвувати власним життям як знак покори Капітолію. До того ж вибір учасників змагань відбувається під час урочистої події – «*The Reaping Day*», яку перекладено як «*Жнива*». У такий спосіб авторкою підкреслено сувору реальність, з якою стикаються вибрані учасники, що змушені змагатися один проти одного заради розваги Капітолію, та як згадка про те, що вони підкорені та мусять платити таку жертву.

Візьмемо до аналізу також слово «*avox*» – «*авокс*», яке в романі позначає людину, яка здійснила злочин, за що їй як покарання відрізали язика, і тепер її обов'язком є служба в Капітолії – виконання «чорної роботи». Творення такого слова також побудоване за принципом асоціації. В англійській мові існує фраза «*vox pop*», що позначає: 1) *думки людей, зафіксовані під час неофіційних розмов у громадських місцях*; 2) *передача для радіо чи телебачення, в якій у громадських місцях опитують з певного питання людей, що проходять повз*. Отже, значення цієї лексеми пов'язане зі значенням «*говорити, передавати інформацію*». Префікс «*a-*» має латинське походження та заперечне значення. Тому його часто додають на початку слова, щоб змінити значення на протилежне або вказати на відсутність чогось. Отже, комбінація префіксу «*a-*» та кореня «*vox*» прямо вказує на нездатність говорити.

Таке слово, як «*Seam*», позначає район Округу 12, в якому проживає бідне населення, зокрема шахтарі та їхні родини. Під час перекладу використане слово «*Скиба*», що означає «*шматочок, країна*». За словником, «*seam*» – «*шов*», тобто лінія, що з'єднує дві частини. У контексті роману «*Seam*» поєднує Округ 12 та ліс, що обгороджений парканом, куди мешканцям округу ходити заборонено.

Перекладачка У. Григораш вирішила знайти у мові перекладу абсолютно інше слово, за якого, однак, вдалося зберегти семантичну цілісність оказіоналізму. Переклад цієї лексеми має також велике символічне значення, тому що назва «*Seam*» символізує розрив між привілейованими та непривілейованими мешканцями, а також соціально-економічну нерівність, що панувала в Панемі.

Отже, лінгвістичний аналіз оказіоналізмів є доволі перспективним, оскільки вони перебувають у центрі реальних словотворчих, стилістичних, лексичних процесів, що постійно спостерігаються як в англійській мові, так і в інших мовах. Використання оказіоналізмів урізноманітнює лексичне багатство мови. Оказіоналізми розкривають приховані інтенції автора, здійснюють певний вплив на читача, оскільки часто мають позитивну чи негативну конотацію, та формують ставлення до персонажа.

Окрім стилістично-забарвленої лексики, зокрема, сленгу та жаргонізмів, у трилогії чимало ідіом, які додають легкості мовленню, надають йому ознак розмовного стилю та збагачують лексичне різноманіття тексту. Наведемо декілька прикладів.

«*If you lift a finger, we will destroy every last one of you*». – «*Якщо ж ворухнете бодай пальцем, ми винищимо вас до ноги*». Це речення цікаве тим, що, на відміну від тексту оригіналу, що містить одну ідіому «*lift a finger*», у перекладі виникають дві ідіоми «*ворухнути пальцем*» та «*винищити до ноги*».

«*Bright and bubbly as ever, Effie Trinket trots to the podium and gives her signature, "Happy Hunger Games! And may the odds be ever in your favor!"*» – «*Як завжди чарівна й весела, вона стала за кафедру і промовила: – Вітаю з Голодними іграми! І нехай везіння*

завжди буде на вашому боці!». Переклад виразу «*And may the odds be ever in your favor!*» є точним, оскільки його значення збережене. Слово «*bubbly*» не є ідіомою, а є також okazionalizmom, вигаданим С. Коллінз. У словнику знайдено сленгове значення цього слова, що є іменником та позначає «шампанське». У трилогії С. Коллінз трансформувала його у прикметник зі значенням «веселий».

«*I bet my buttons that was your sister*». – «Закладаюся, то була твоя сестра». «*She has very clever fingers*». – «У твоєї матері дуже вмілі пальчики». Переклад останніх двох речень адаптований до культурного та мовного контексту цільової мови.

Звернемо також увагу на демінутивні одиниці. Незважаючи на те, що в оригіналі таких одиниць незначна кількість, до того ж вони не є характерною ознакою ідіостилю С. Коллінз, У. Григораши часто застосовує ці одиниці у перекладі. Наприклад, часто можна зустріти лагідні форми слів «*tiny*» або «*little*» і т. ін.: «*sweet, tiny Prim*» – «мила, крихітна Прим», «*at the tiny sweet shop in District 12*» – «в маленькому цукерному магазинчику у Окрузі 12», «*but a tiny part of me wonders*» – «однак маленьку частину мене цікавить...», «*she's so tiny it must have been impressive*» – «вона така маленька, що це мабуть вражає», «*take tiny bites of the bread*» – «з'їм кілька шматочків хліба», «*Tuck your tail in, little duck*» – «Заховай свого хвоста, ти, мале каченя», «*A weakling*». Гадаємо, що ужиток демінутивів зумовлений передусім прагненням створити атмосферу ніжності та любові, наповнити книгу нотками тепла та турботи, яких так не вистачає у жорстокому світі Панему.

Висновки. Трилогія «Голодні ігри» С. Коллінз користується успіхом та популярністю серед читачів, тому питання її перекладу є актуальним. Відомий україномовний переклад здійснений У. Григораши, який вдалося зберегти художні особливості трилогії, відтво-

рити характерні риси авторського ідіостилю С. Коллінз та передати специфічну лексику українською мовою.

Результати дослідження показали, що ідіостиль С. Коллінз можна схарактеризувати значною кількістю стилістичних фігур та особливих лексичних одиниць, серед яких виявлено значну кількість okazionalizmiv (певна частина з яких є власними назвами). Здебільшого їхній ужиток зумовлений декількома причинами: 1) прагненням підсилити емоційно-оцінну функцію твору, додати експресивності; 2) привернути увагу читача; 3) зробити мову тексту яскравою та живою; 4) донести авторський задум.

Значна увага у нашому дослідженні приділена okazionalizmam, які збагачують мовлення героїв, привертають увагу читача та роблять трилогію живою та яскравою. Доведено, що okazionalizm є багатофункційною лексичною одиницею. Встановлено, що більшість неологізмів в оригінальному тексті побудовано за допомогою складання основ, при цьому авторка глибоко аналізує компонентний склад цих основ і створює оригінальне поєднання компонентів значення та різноманітних потенційних асоціацій. Встановлено, що перекладач дотримується стратегії створення нового слова, не уникаючи авторських неологізмів та використовуючи основокладання. Авторська okazionalna leksyka, пов'язана з антиутопічним суспільством Панему, Голодними іграми та політичними і соціальними структурами, посилює занурення читача в оповідь. Ретельно підбираючи та використовуючи спеціальну лексику, Сюзанна Коллінз створює для читачів особливий і захоплюючий літературний простір, роблячи трилогію «Голодні ігри» переконливим літературним твором, що запам'ятовується.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні інших видів емоційно забарвленої лексики у творі «Голодні ігри» (сленг, стилістично знижена чи підвищена лексика тощо).

Література:

1. Бойко Г.І. Емоційно забарвлена лексика в малій прозі Івана Франка на заняттях з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2012. Вип. 7. С. 125–131.
2. Александрук І.В. Когнітивні та мовні механізми утворення неологізмів та okazionalizmiv у творах жанру фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів). *Studia linguistica*. Vol. 4. С. 469–475.
3. Косович О. Okazionalne slovoтворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.05. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів. 2008. 20 с.
4. Мойсієнко А.К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 12–13 травня 2011 р. Київ : Видав. дім Д. Бурого. 2011. С. 115–121.
5. Коллінз С. Голодні ігри. Київ : КМ-Букс. 2010. 571 с.
6. Collins S. *The Hunger Games*. Thorndike Pr. 2009. 528 с.
7. Cambridge Dictionary of American English. Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/essential-american-english/love> (дата звернення: 23.05.2023).

References:

1. Wojko, G.I. (2012). Emocijno-zabarvljena leksy'ka v malij prozi Ivana Franka na zanyattayah z ukrajyns'koyi movy' yak inozemnoyi [Emotionally colored vocabulary in the short prose of Ivan Franko in classes on the Ukrainian language as a foreign language]. *Teoriya i prakty'ka vy'kladannya ukrajyns'koyi movy' yak inozemnoyi*. Vy'p. 7. Pp. 125–131 [in Ukrainian].
2. Aleksandruk, I.V. (2010). Kognity'vni ta movni mexanizmy' utvorennya neologizmiv ta okazionalizmiv u tvorah zhanru fentezi (na materialy tvoriv suchasnyh anglijs'kyh ta amerykans'kyh avtoriv) [Cognitive and linguistic mechanisms of the formation of neologisms and occasionalisms in works of the fantasy genre (based on the works of modern English and American authors)]. *Studia linguistica*. Vol. 4. Pp. 469–475 [in Ukrainian].

3. Kosovy'ch, O. (2008). Okazional'ne slovotvorennya v suchasnij francuz'kij movi (na materialy movy' masmedia, Internet-vydan' i hudozhnih tvoriv) [Emotional vocabulary in the short prose of Ivan Franko in class on the Ukrainian language as a foreign language]: avtoref. Dy's. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra. filol. nauk: 10.02.05. L'vivs'kyj nacional'nyj universytet im. Ivana Franka. L'viv [in Ukrainian].
4. Mojsiyenko, A.K. (2011). Aktualizaciya frazeologichnyh odynycz u hudozhn'omu teksti [Update of phraseological units in the artistic text]. *Ukrayins'ka leksykografija v zagal'noslov'yans'komu konteksti: teoriya, praktyka, tyipologiya*. Materialy Mizhnar. nauk. konf., m. Kyiv, 12–13 travnya 2011 r. Kyiv: Vydav. dim D. Burago. Pp. 115–121 [in Ukrainian].
5. Kollinz, S. (2010). *Golodni igry* [Hunger Games]. Kyiv: KM-Buks. 571 c. [in Ukrainian].
6. Collins, S. (2009). *The Hunger Games*. Thorndike Pr. 528 c.
7. Cambridge Dictionary of American English. Dictionary. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/essential-american-english/love> (Last accessed: 23.05.2023).